

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Γαλλία: Τα Annales

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ των Annales, που συγκροτήθηκε γύρω από το περιοδικό Annales, κατέχει μια μοναδική θέση στην ιστοριογραφία του εικοστού αιώνα. Οι συγγραφείς που ανήκουν σ' αυτήν, από τη μια, συμμερίζονται την πίστη των άλλων κοινωνικο-επιστημονικής κατεύθυνσης ιστορικών ως προς τη δυνατότητα επιστημονικών προσεγγίσεων στην ιστορία, (από την άλλη όμως, έχουν επίγνωση των ορίων τέτοιων προσεγγίσεων. Μέσα στην πλέον των ογδόντα ετών πορεία τους, τα Annales άλλαξαν βαθιά τις αντιλήψεις για το τι είναι ιστορία και το ποιος είναι αυτός που τη φτιάχνει. Προσέφεραν μια αντίληψη του ιστορικού χρόνου πολύ διαφορετική απ' αυτήν που είχαν οι περισσότεροι ιστορικοί του δέκατου ένατου και του εικοστού αιώνα. Στην πραγματικότητα, όλοι οι ιστορικοί, από τον Ράνκε μέχρι τον Μαρξ και τον Βέμπερ, και μέχρι τους Αμερικανούς κοινωνικούς ιστορικούς, έδλεπαν την ιστορία σαν μια κίνηση μέσα σ' ένα μονοδιάστατο χρόνο, από το παρελθόν προς το μέλλον. Οι ιστορικοί των Annales τροποποίησαν ριζικά αυτή την αντίληψη, τονίζοντας τη σχετικότητα και τα πολλαπλά στρώματα του χρόνου.

ΧΡΟΝΟΣ

Οι ιστορικοί του κύκλου των Annales επέμειναν πως δεν συνιστούν «σχολή», αν και πολλές φορές τους χαρακτήρισαν έτσι, αλλά ένα πνεύμα ανοιχτό σε νέες μεθόδους και προσεγγίσεις ιστορικής έρευνας¹¹⁷. Σε μεγάλο βαθμό έχουν δίκιο. Τα δημοσιεύματά τους ανακλούν πολύ διαφορετικά ενδιαφέροντα και προσεγγίσεις. Δεν διατύπωσαν καμιά ρητή θεωρία ή φιλοσοφία της ιστορίας· στην πραγματικότητα, η έρευνα προείχε πάντοτε

117. Για την ιστορία των Annales, βλ. Peter Burke, *The French Historical Revolution, The Annales School 1929-89*, Stanford 1990· επίσης Troian Stoianovich, *French Historical Method: The Annales Paradigm*, Ithaca 1976.

της θεωρητικής σκέψης. Παρ' όλα αυτά, μέσα στα ιστορικά τους κείμενα διαφαίνονται θεωρητικές προϋποθέσεις.

Παρότι αρνούνται πως αποτελούν σχολή, τα *Annales*, από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μετά διέθεταν μια σταθερή θεσμική βάση. Και, παρ' όλες τις ριζικές μεταβολές στη διάρκεια του χρόνου, υπάρχουν κάποιες συνέχειες στη γλώσσα που χρησιμοποιούν και στις έννοιες που υιοθετούν οι οποίες ξεκινούν ήδη από τα πρώτα βιβλία των ιδρυτών τους, του Λυσιέν Φεβρ και του Μαρκ Μπλοχ¹¹⁸. Οι μεθοδολογικές συζητήσεις που διεξήχθησαν μετά το 1900 μέσα απ' το περιοδικό του Ανρύ Μπερ, το *Revue de synthèse historique*, και για τις οποίες μιλήσαμε παραπάνω, αποτελούν μέρος της προϊστορίας των *Annales*. Το βιβλίο του Λυσιέν Φεβρ για τη *France-Comté*, που επίσης αναφέρθηκε, σηματοδοτεί το πέρασμα σ' ένα νέο είδος ιστορικής επιστήμης. Οι οντότητες που μέχρι τώρα έπαιζαν ένα σημαντικό ρόλο — το κράτος, αλλά και η οικονομία, η θρησκεία, η νομοθεσία, η λογοτεχνία και οι τέχνες — χάνουν την αυτονομία τους για να ενταχθούν σε μια κουλτούρα που τα αγκαλιάζει όλα. Η κουλτούρα δεν νοείται πλέον ως ο προνομιακός πνευματικός και αισθητικός χώρος μιας ελίτ, αλλά ως ο τρόπος με τον οποίο το σύνολο του πληθυσμού ζει και βιώνει τη ζωή του.

Ο Λυσιέν Φεβρ, και ιδιαίτερα ο Μαρκ Μπλοχ, που σπούδασαν στη Λειψία και στο Βερολίνο ανάμεσα στα έτη 1908 και 1909, παρακολούθησαν από κοντά τη δουλειά που γινόταν στην κοινωνική και οικονομική ιστορία στη Γερμανία. Ανάμεσα στο βιβλίο του Φεβρ για τη *France-Comté* και στην προγενέστερη οικονομική ιστορία της κοιλάδας του Μοζέλα το Μεσαίωνα του Λάμπρεχτ βρίσκουμε αναλογίες, αν και πιθανώς να μην υπάρχει άμεση επίδραση. (Ενώ η οικονομική και κοινωνική ιστορία στη Γερμανία έδινε το βάρος σε διοικητικές και θεσμικές πλευρές, τόσο ο Λάμπρεχτ όσο και ο Φεβρ ενδιαφέρονται για τους στενούς δεσμούς ανάμεσα στις οικονομικές και πολιτικές δομές και στα μοντέλα σκέψης και συμπεριφοράς σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική, πολιτισμική περιοχή. Τα ενδιαφέροντα του Φεβρ απηχούν μια παιδεία διαφορετική απ' αυτήν που είχαν οι περισσότεροι Γερμανοί ιστορικοί. Στη Γερμανία, από τους 141 κατόχους πανεπιστημιακών εδρών ιστορίας στην περίοδο ανά-

118. Για τον Μπλοχ, βλ. τη βιογραφία του από τον Carol Fink, *Marc Bloch, Καίμπριτζ* 1989· και την πιο πρόσφατη, Ulrich Raulff, *Ein Historiker im 20. Jahrhundert*; Marc Bloch, Frankfurt am Main 1995.

μεσα στα έτη 1850 και 1900, οι 87 είχαν σπουδάσει φιλολογία ως δεύτερη ειδικότητα, και από αυτούς οι 72 είχαν ειδικευτεί στην κλασική φιλολογία· οι 23 είχαν σπουδάσει θεολογία ή φιλοσοφία, 10 μόνον οικονομικά, και 12 γεωγραφία. Στη Γαλλία, αντίθετα, η γεωγραφία αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της *agrégation*, των εξετάσεων που ήταν απαραίτητες για να κάνει κανείς ακαδημαϊκή καριέρα¹¹⁹. Επιπλέον, η γεωγραφία, έτσι όπως εμφανίστηκε στη Γαλλία ως πανεπιστημιακός κλάδος στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα υπό την καθοδήγηση του Paul Vidal de la Blache, ο οποίος ήταν βαθιά επηρεασμένος από τον Carl Ritter και τη γερμανική γεωγραφική παράδοση, είχε και έναν ιστορικό και πολιτισμικό προσανατολισμό. Η *géographie humaine* του Vidal de la Blache, η οποία απέφευγε το γεωγραφικό ντετερμινισμό του σύγχρονου του στη Γερμανία Friedrich Ratzel, επηρέασε βαθιά όλη την παράδοση *Annales*, από τον Φεβρ και πέρα. Εκτός απ' τη γεωγραφία υπήρχε και η κοινωνιολογική προσέγγιση του Ντυρκέμ, όπως την είχε ερμηνεύσει για τους ιστορικούς των *Annales* ένας μαθητής του, ο οικονομολόγος Φρανσουά Σιμιάν. Ο Ντυρκέμ, από τη μια, ήθελε να μετατρέψει την κοινωνιολογία σε θετική επιστήμη, πράγμα που για τον Σιμιάν σήμαινε τη χρήση μαθηματικών διατυπώσεων¹²⁰. Από την άλλη, για τον Ντυρκέμ, η συνείδηση, νοούμενη ως συλλογική συνείδηση, αποτελούσε το κεντρικό αντικείμενο της επιστήμης της κοινωνίας, και οι κανόνες συμπεριφοράς, τα έθιμα και η θρησκεία αποτελούσαν σημαντικές συνιστώσες της. Η υιοθέτηση αυτών των προσεγγίσεων ανακλά τους στενούς δεσμούς που είχαν συναφθεί στη γαλλική ιστοριογραφία μεταξύ γεωγραφίας, οικονομίας και ανθρωπολογίας, σε αντίθεση με την έμφαση που έδινε η γερμανική παράδοση, συμπεριλαμβανομένου και του Μαξ Βέμπερ, στο κράτος, στη διοίκηση και στη δικαιοσύνη. Γίνεται έτσι κατανοητή η μεγάλη σημασία που αποδίδουν ο Φεβρ και ο Μπλοχ στις ανώνυμες δομές, καθώς και στις συγκινησιακές και βιωματικές πλευρές που βρίσκονται μέσα στις συλλογικές νοοτροπίες οι οποίες και συνιστούν το αντικείμενο της ιστορικής ανθρωπολογίας.

Οι πνευματικές βάσεις των *Annales* είχαν τεθεί από τους Φεβρ και

119. Βλ. Lutz Raphael, «Historikerkontroversen im Spannungsfeld zwischen Berufshabitus, Fächerkonkurrenz und sozialen Deutungsmustern, Lamprecht-Streit und französischer Methodenstreit der Jahrhundertwende in vergleichender Perspektive», *Historische Zeitschrift* 251 (1990), σ. 352.

120. François Simiand, «Méthode historique et sciences sociales», *Revue de Synthèse Historique* 6 (1903), σ. 1-22.

Μπλοχ πολύ πριν ιδρύσουν το περιοδικό. Τα βιβλία του Φεβρ, Φίλιππος Β' και η *France-Compté* (1911), και του Μαρκ Μπλοχ, *Οι θαυματουργοί βασιλιάδες* (1924)¹²¹, που αναφέρεται στη μαγική θεραπεία της χοιράδωσης από τους Γάλλους και Άγγλους βασιλιάδες του Μεσαίωνα, κυκλοφόρησαν πριν από την ίδρυση του περιοδικού το 1929, το ίδιο και το βιβλίο του Φεβρ, *Ένα πεπρωμένο: Μαρτίνος Λούθηρος*¹²². Αντιγράφοντας εν μέρει τον τίτλο του *Vierteljahrshrift für Sozial-und Wirtschaftsgeschichte*, του αρχαιότερου και πολύ σεβαστού ακόμα στο χώρο αυτό περιοδικού, το νέο περιοδικό ονομάστηκε αρχικά *Annales d'histoire économique et sociale*· εξ αρχής όμως αυτοπροσδιορίστηκε πολύ διαφορετικά από το *Vierteljahrshrift*¹²³. Μετά το 1946 ο τίτλος άλλαξε σε *Annales. Économies. Sociétés. Civilizations*, για να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στο διεπιστημονικό του χαρακτήρα. Για τους ιστορικούς των *Annales*, η ιστορία κατείχε κεντρικό ρόλο μεταξύ των επιστημών που ασχολούνται με τον άνθρωπο, αλλά με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι ο κλασικός ιστορικισμός. Ενώ ο ιστορικισμός είχε αναγάγει το κράτος σ' ένα θεμελιακό θεσμό στον οποίο υπάγονται όλες οι άλλες πλευρές της κοινωνίας και της κουλτούρας, οι ιστορικοί των *Annales*, κατάργησαν τους διαχωρισμούς μεταξύ των παραδοσιακών επιστημονικών κλάδων, για να τους εντάξουν στις «επιστήμες του ανθρώπου» (*sciences de l'homme*). Ο πληθυντικός χρησιμοποιήθηκε σκόπιμα για να υπογραμμίσει τον πλουραλισμό των επιστημών. Τα *Annales*, σε αντίθεση τόσο με τις αποσπασματικές διακηρύξεις του Ράνκε όσο και με τις συστηματικές διακηρύξεις του Ντρώζεν¹²⁴, δεν διατύπωσαν καμιά θεωρία για την ιστορία ή την ιστοριογραφία, ούτε ακόμα και στο βιβλίο *Απολογία για την Ιστο-*

121. Marc Bloch, *Les Rois thaumaturges*, Παρίσι 1924· στα αγγλικά: *The Royal Touch*, Λονδίνο 1973.

122. Lucien Febvre, *Martin Luther: A Destiny*, Λονδίνο 1930. [*Un destin: M. Luther*, Παρίσι 1928].

123. Σ' ένα γράμμα του στον Ολλανδό ιστορικό Johan Huizinga στις 2 Οκτωβρίου του 1933, ο Λυσιέν Φεβρ εξηγούσε ότι τα *Annales* πήραν τη θέση του *Vierteljahrshrift*, που είχε γίνει ένα σχεδόν αποκλειστικά γερμανικό περιοδικό με μια πολύ διαφορετική προσέγγιση της κοινωνικής ιστορίας από αυτή των *Annales*. Βλ. Johan Huizinga, *Briefwisseling*, τόμος 2ος, Ουτρέχτη 1990, σ. 484.

124. Το πιο πρόσφατο βιβλίο για τον Ντρώζεν στα αγγλικά είναι του Robert Southard, *Droysen and the Prussian School of History*, Lexington, Kentucky 1995, το οποίο, όμως, ασχολείται κυρίως με την πολιτική διάσταση της σκέψης του Ντρώζεν. Η ιστορική του θεωρία αναπτύσσεται καλύτερα στο Jörn Rüsen, *Begriffene Geschichte: Genesis und Begründung der Geschichtstheorie* J. G. Droysens, Paderborn 1969.

ρία¹²⁵, που περιέχει τις σημειώσεις του Μπλοχ από το μέτωπο το 1939. Στόχος των *Annales* ήταν, όπως εξηγούσαν οι Φεβρ και Μπλοχ στα εισαγωγικά του πρώτου τεύχους του περιοδικού, να δημιουργήσουν ένα φόρουμ για διάφορες κατευθύνσεις και νέες προσεγγίσεις¹²⁶.

Ούτε ακόμα μπορεί να βρεθεί στα *Annales* κάποιος κοινός πολιτικός παρανομαστής. Παρότι οι συνεργάτες του περιοδικού ήταν στην πλειονότητά τους δημοκράτες και Γάλλοι πατριώτες, ήταν πολύ λιγότερο ιδεολόγοι από την πλειονότητα των Γερμανών ιστορικών, οι οποίοι θεωρούσαν ως βασική λειτουργία της επιστημονικής τους δραστηριότητας την υπεράσπιση των εθνικών στόχων και των πολιτικών και κοινωνικών θεσμών της αυτοκρατορικής Γερμανίας. Είναι ωστόσο σημαντικό να καταλάβουμε την πολιτική εμπλοκή των ιδρυτών των *Annales*, και να θυμηθούμε ότι ο Μαρκ Μπλοχ ήταν εβραϊκής καταγωγής, και ότι ως αντιστασιακός βασανίστηκε και δολοφονήθηκε από τους Γερμανούς το 1944. Όσο για το ρόλο των *Annales* στη γαλλική ακαδημαϊκή σκηνή, οι Φεβρ και Μπλοχ, πριν κληθούν στο Παρίσι το 1933 και το 1936, αντίστοιχα¹²⁷, βρίσκονταν στο Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου και από κει διεξήγαν τη αντιπαράθεσή τους με τον Seignobos και τους παραδοσιακούς καθηγητές πολιτικής ιστορίας της Σορβόνης. Αργότερα τα πράγματα άλλαξαν. Αν στη δεκαετία του 1930 ο Φεβρ και τα *Annales* είχαν μια κάπως περιθωριακή θέση, μετά τον πόλεμο έγιναν στην ουσία κατεστημένο, παράλληλα με την ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για την πολιτισμική και κοινωνική ιστορία και την κριτική επανεκτίμηση των στάσεων τις οποίες κατηγορούσε ο Μπλοχ στην *Παράθεση Ήττα*¹²⁸ ότι είχαν στρώσει το δρόμο στην καταστροφή του 1940. → βλ. βιβλίο του Μπλοχ *Η καταστροφή του 1940*.

Το 1946 τα *Annales* απέκτησαν μια ισχυρή θεσμική βάση στο νεοδημιουργημένο Έκτο Τμήμα της École Pratique des Hautes Études. Η École είχε ιδρυθεί, όπως είδαμε, το 1868 ως ερευνητικό κέντρο σύμφωνα με το γερμανικό μοντέλο. Δεν είχε τα κανονικά μαθήματα, αλλά

125. Marc Bloch, *The Historian's Craft*, Νέα Υόρκη 1953. Ο γαλλικός τίτλος είναι *Apologie pour l'histoire: Le métier de l'historien*, Παρίσι 1949 και κυκλοφόρησε μετά θάνατον του συγγραφέα [*Απολογία για την Ιστορία. Το επάγγελμα του ιστορικού*, Αθήνα 1994].

126. «A nos lecteurs». *Annales d'histoire économique et sociale* I (1929), σ. 1-2.

127. Ο Φεβρ στο Collège de France και ο Μπλοχ στη Σορβόνη ως διάδοχοι του Henri Hauser στη έδρα της κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας.

128. *L'Étrange Défaite*, Παρίσι 1957.

Πολιτική
Αντιπαράθεση

1930
κρίση και
δύση

1
μνη
B' πη

1946

1929

1946
τις

Διαφορά
+
μεταξύ
ιστορικού

οχι
από 19
με Λορέν

ήταν αποκλειστικά αφιερωμένη στην έρευνα και στην κατάρτιση ερευνητών. Στο Τέταρτο Τμήμα, των ιστορικών σπουδών, γίνονταν σεμινάρια στο πρότυπο του Ράνκε. Το Έκτο Τμήμα, που αναδιοργανώθηκε το 1972 ως École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS), αποσιώθηκε στην ενσωμάτωση των ιστορικών και κοινωνικών επιστημών μέσα σε μια συνολική «επιστήμη του ανθρώπου» (science de l'homme), η οποία δεν θα περιλάμβανε μόνο τις παραδοσιακές κοινωνικές επιστήμες, που τόσο σημαντικές υπήρξαν κατά την πρώτη περίοδο των Annales (οικονομία, κοινωνιολογία και ανθρωπολογία), αλλά και τη γλωσσολογία, τη σημειολογία, τις επιστήμες της λογοτεχνίας και της τέχνης καθώς και την ψυχανάλυση. Χάρη στη χρηματοδότηση που έπαιρνε από το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών της Γαλλίας (CNRS) και από αμερικανικά ιδρύματα, κατάφερε να ασκήσει τεράστια επιρροή στην έρευνα στη Γαλλία.

Αυτή η θεσμοποίηση είχε αντιφατικά αποτελέσματα. Ενίσχυσε τη διεπιστημονική έρευνα και τα νέα ανοίγματα, και επέτρεψε την ομαδική δουλειά μέσα από το συντονισμό διαφόρων προγραμμάτων όπου χρησιμοποιούνταν όλο και περισσότερο οι νέες τεχνολογίες επεξεργασίας δεδομένων. Έτσι τις δεκαετίες του '60 και του '70, εμφανίζονται από τη μια οι μεγάλες συνθέσεις των Φερνάν Μπρωντέλ, Pierre Goubert, Ζακ Λε Γκοφ, Ζωρζ Ντυμπύ, Εμανυέλ Λε Ρουά Λαντυρί και Robert Mandrou, ενώ υπάρχουν, από την άλλη, πολύ εξειδικευμένα άρθρα, γραμμένα αρκετά απ' αυτά σε μια γλώσσα ακατανόητη στους μη μυημένους.

Παρά τη μεγάλη ποικιλία μεθοδολογικών και εννοιολογικών προσεγγίσεων στα ογδόντα και πλέον χρόνια που έχουν περάσει από την έκδοση του βιβλίου του Φεβρ για την Franche-Comté το 1911, τα έργα των ιστορικών των Annales έχουν πολλά κοινά μεταξύ τους. Για να το δείξω, θα ρίξω μια σύντομη ματιά σε μερικά σημαντικά έργα που κυκλοφόρησαν ανάμεσα στο 1911 και στη δεκαετία του 1980: Φεβρ, Ο Φίλιππος Β' και η France-Comté (1911)· Μπλοχ, Η φεουδαλική κοινωνία (1939-1940)¹²⁹· Φεβρ, Ο Ραμπελαί ή το πρόβλημα της έλλειψης θρησκευτικής πίστης το 16ο αιώνα (1942)¹³⁰· Φερνάν Μπρωντέλ, Η Μεσόγειος και ο μεσογειακός κόσμος την εποχή του Φιλίπ-

129. Marc Bloch, *Feudal Society*, Λονδίνο 1961. [La Société féodale, Παρίσι 1939-40· Η φεουδαλική κοινωνία, Αθήνα 1987.]

130. Lucien Febvre, *The Problem of Unbelief in the Sixteenth Century: The Religion of Rabelais*, Καίμπριτζ, Μασσ. 1983. [Rabelais et le problème de l'incroyance au XVIe siècle, Παρίσι 1942.]

που Β' (1949)¹³¹· Εμανυέλ Λε Ρουά Λαντυρί, Οι χωρικοί του Languedoc (1966)¹³² και Montaillou (1975)¹³³· και, τέλος, Φερνάν Μπρωντέλ, Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός: ΧVe-XVIIIe αιώνας, (1979-1987)¹³⁴ και η Ταυτότητα της Γαλλίας (1986)¹³⁵.

Κάνει εντύπωση πως σε κανένα απ' αυτά τα έργα δεν υπάρχει κάποιος κεντρικός θεσμός που να χρησιμεύει ως άξονας για μια αφήγηση στην οποία οι πράξεις των προσώπων να παίζουν έναν αποφασιστικό ρόλο. Αυτό δεν πάει να πει πως αγνοείται ο ρόλος της πολιτικής. Στην εξέταση από τον Μπλοχ της φεουδαλικής κοινωνίας η πολιτική παίζει έναν ουσιαστικό ρόλο, αλλά με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι στις γερμανικές μελέτες. Ενώ αυτές εστιάζουν την προσοχή τους στις τυπικές όψεις του φεουδαλισμού, στους πολιτικούς, εκκλησιαστικούς και νομικούς θεσμούς, ο Μπλοχ προσεγγίζει το φεουδαλισμό ανθρωπολογικά, σαν ένα σύμπλεγμα απρόσωπων θεσμών. Χρησιμοποιώ τον όρο «σύμπλεγμα» σκόπιμα, για να αποφύγω να πω «σύστημα», λέξη που σπάνια χρησιμοποιείται από τους ιστορικούς των Annales. Αυτό βέβαια που τονίζουν είναι οι δομές. Τα άτομα, που στην ιστοριογραφία του δέκατου ένατου αιώνα είχαν έναν κεντρικό ρόλο, σπάνια, ή και ποτέ, δεν αναφέρονται, σ' αυτά τα έργα. Στη Φεουδαλική κοινωνία του Μπλοχ, για παράδειγμα, οι βασιλιάδες σπάνια κάνουν την εμφανισή τους, και μόνο στο περιθώριο. Στο βιβλίο του Μπρωντέλ για τη Μεσόγειο, ξαποστέλονται στο ξεχωριστό κομμάτι που αφορά στην πολιτική ιστορία της περιοχής, και το οποίο πολύ μικρή οργανική σχέση έχει με τα δύο προηγούμενα μέρη που ασχολούνται με το σχεδόν αchronικό γεωγραφικό πλαίσιο

131. Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Παρίσι, 1949, 2η συμπληρωμένη έκδοση, 2 τόμοι, Παρίσι 1966· στα αγγλικά: *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, 2 τόμοι, Νέα Υόρκη 1972-74 [Η Μεσόγειος και ο μεσογειακός κόσμος την εποχή του Φιλίππου Β' της Ισπανίας, 3 τόμοι, Αθήνα 1991-1998.]

132. Emmanuel Le Roy Ladurie, *Peasants of Languedoc*, Urbana 1974. [Les Paysans du Languedoc, Παρίσι 1966.]

133. Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou*, Νέα Υόρκη 1978 [Montaillou, village occitan, Παρίσι 1975.]

134. Fernand Braudel, *Civilisation matérielle, économie, capitalisme: XVe-XVIIIe siècle*, 3 τόμοι, Παρίσι 1979-87· στα αγγλικά: *Civilisation and Capitalism*, 3 τόμοι, Νέα Υόρκη 1992 [Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός: ΧVe-XVIIIe αιώνας, Αθήνα 1995.]

135. Fernand Braudel, *The Identity of France*, 2 τόμοι, Νέα Υόρκη 1988-90. [L'identité de la France, Παρίσι 1986.]

SEMINARIO

BLOCH

DOMES

της περιοχής της Μεσογείου και με τις αργές αλλαγές των οικονομικών και κοινωνικών της δομών. Τα άτομα κάνουν και πάλι την εμφάνισή τους στο αιρετικό χωριό των αρχών του δέκατου τέταρτου αιώνα, το Montailou, που γίνεται η εστία μιας επιδρομής στην ιστορική ανθρωπολογία, όπου ένα σύνολο αφηγήσεων φτιάχνει τα πορτρέτα ανδρών και γυναικών θυθισμένων μέσα σε μια πανάρχαια λαϊκή κουλτούρα.

Όπως είπα, οι ιστορικοί των Annales έφεραν μια νέα αντίληψη του ιστορικού χρόνου. Μελέτες όπως Ο Φίλιππος ο Β' και η France-Compté και Το πρόβλημα της έλλειψης θρησκευτικής πίστης κατά τον 16ο αιώνα: Η θρησκεία του Ραμπελαί του Φεβρ, Η φεουδαλική κοινωνία του Μπλοχ, το βιβλίο του Μπρωντέλ για τη Μεσόγειο και το Montailou του Εμανυέλ Λε Ρουά Λαντυρί, ασχολούνται περισσότερο με την εξέταση μιας κουλτούρας ή μιας εποχής αποσπασμένης από το ρου της ιστορίας, παρά με την παρακολούθηση μιας διαδικασίας αλλαγών ανά τους αιώνες. Οι ιστορικοί που αναφέραμε εγκατέλειψαν σε μεγάλο βαθμό την οπτική της γραμμικής ιστορίας που κατευθύνεται προς ένα στόχο, η οποία χαρακτήριζε το μεγαλύτερο μέρος της ιστορικής σκέψης από την περίοδο την οποία ο Reinhart Koselleck χαρακτηρίζει ως τη μετάβαση (μεταξύ 1750 και 1850, περίπου) από την προνεωτερική εποχή στη νεωτερική¹³⁶. Ο Μισέλ Φουκώ θεωρεί την ιδέα της μιας ιστορίας ως επινόημα της νεωτερικής εποχής, η οποία ήδη έχει τελειώσει. Οι περισσότεροι ιστορικοί των Annales θα συμφωνούσαν μαζί του. Στη θέση του ενός μοναδικού ιστορικού χρόνου, βλέπουν τη συνύπαρξη πολλαπλών χρόνων, όχι μόνο στους διάφορους πολιτισμούς, αλλά και μέσα στον κάθε έναν πολιτισμό. Η ιδέα αυτή αναπτύσσεται σαφέστερα στη δομή του βιβλίου του Μπρωντέλ για τη Μεσόγειο, όπου διακρίνονται τρεις διαφορετικοί χρόνοι, καθένας από τους οποίους έχει τη δική του ταχύτητα: ο σχεδόν στάσιμος χρόνος της Μεσογείου ως γεωγραφικού χώρου (longue durée), ο αργός χρόνος που αλλάζουν οι κοινωνικές και οικονομικές δομές (conjunctures), και ο βραχύς χρόνος των πολιτικών γεγονότων (événements). Πάνω σ' αυτή τη βάση ο Ζακ Λε Γκοφ έγραψε την κλασική του μελέτη «Ο χρόνος του εμπόρου και ο χρόνος της Εκκλησίας στο Μεσαίωνα»¹³⁷.

136. Bl. Reinhard Koselleck, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, Καίμπριτζ, Μασσ. 1985.

137. Αναδημοσιεύεται στο Jacques Le Goff, *Time, Work, and Culture in the Middle Ages*, Σικάγο 1980 [Pour un autre Moyen Âge: temps, travail et culture en Occident 18 essais, Παρίσι 1977].

Μαζί με την εγκατάλειψη του γραμμικού χρόνου, έσπασε και η επιποσσύνη στην πρόοδο, και, μαζί μ' αυτήν, και η πίστη στην ανωτερότητα της δυτικής κουλτούρας. Δεν υπάρχει πια η αντίληψη μιας ενιαίας ιστορικής εξέλιξης πάνω στην οποία μπορεί να βασιστεί μια μεγάλη αφήγηση της ιστορίας του ανθρώπου. Και μέσα σ' αυτές τις νέες συνθήκες η ιστορική αφήγηση πρέπει να βρει νέες μορφές έκφρασης. Όπως και στο μυθιστόρημα, έτσι και στην ιστορία, εξαφανίζεται η διήγηση με μια κεντρική πλοκή μέσα στην οποία τα άτομα παίρνουν τη θέση τους ως ελεύθεροι δρώντες παράγοντες. Και το έθνος, που παρείχε την αίσθηση της ταυτότητας σε πλατιά τμήματα του πληθυσμού κατά το δέκατο ένατο αιώνα αλλά και τον εικοστό, απουσιάζει εν πολλοίς από αυτά τα έργα. Η ιστοριογραφία των Annales είναι, με λίγες εξαιρέσεις, είτε τοπική είτε υπερεθνική. Οι περιφέρειες αποκτούν συχνά μια ορισμένη ενότητα, όχι μόνο στο βιβλίο του Φεβρ για τη Franche-Compté αλλά και σ' ένα πλήθος μελετών της δεκαετίας του 1960 που στηρίζονται πάνω σε δημογραφικά δεδομένα¹³⁸. Το βιβλίο του Μπρωντέλ για τη Μεσόγειο ασχολείται με το μεσογειακό κόσμο στο σύνολό του, χριστιανικό και μουσουλμανικό. Οι δομές της καθημερινής ζωής (1967) του ίδιου¹³⁹ ασχολούνται με υλικές όψεις της ζωής — την ανάδυση των καπιταλιστικών θεσμών καθώς και με διάφορες υλικές μορφές της ζωής από την υγεία μέχρι τη διατροφή και τη μόδα — την περίοδο μεταξύ 1500 και 1800, εστιάζοντας την προσοχή του στην Ευρώπη, αλλά μέσα σ' ένα ευρύτερο συγκριτικό πλαίσιο που αγκαλιάζει όλο τον κόσμο. Το τελευταίο έργο του Μπρωντέλ, *Η ταυτότητα της Γαλλίας* (1987), επιστρέφει στην εθνική ιστορία, αλλά δεν ορίζει τη Γαλλία από το παρισινό της κέντρο, αλλά ως μια πολλαπλότητα περιφερειών οι οποίες διατήρησαν μέσα στους αιώνες την ιδιαίτερή τους ταυτότητα. Η έμφαση και πάλι δεν δίνεται στις αλλαγές αλλά στη *longue durée*, στη διατήρηση μιας αγροτικής κουλτούρας και νοοτροπίας μέχρι και τον εικοστό αιώνα.

Αυτές οι επισημάνσεις δεν πρέπει να δημιουργήσουν την εντύπωση πως επί ογδόντα χρόνια η οπτική των Annales παρέμεινε σταθερή, παρότι

138. Π.χ. Pierre Coubert, *Beauvais et le Beauvaisis de 1660 à 1730*, Παρίσι 1960· René Bachelier, *Une Croissance: La Basse-Provence rurale fin XVIe siècle-1789*, Παρίσι 1961· Emmanuel Le Roy Ladurie, *Peasants of Languedoc*.

139. Fernand Braudel, *Structures of Everyday Life*, Λονδίνο 1981· παραλλαγή του πρώτου τόμου του *Civilisation matérielle, économie, capitalisme: Xe-XVIIIe siècle*, Παρίσι 1979.

ΓΡΑΜΜΙΑΣ
ΧΡΩΝΟΣ

ΑΝΟΧΡΩΝΟ
ΔΥΣΗ

ΜΕΓΑΛΗ
ΑΦΗΓΗΣΗ

Γ

υπάρχει βέβαια μια συνέχεια ανάμεσα στα πρώτα έργα του Φεβρ και του Μπλοχ και σ' αυτά των ύστερων Annales. Τα Annales απηχούν τις σημαντικότερες μεταμορφώσεις της ιστορικής σκέψης κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα, όμως προσέδωσαν σ' αυτές το δικό τους χαρακτήρα. Άσκησαν σημαντική επίδραση στη γραφή της ιστορίας σε όλον τον κόσμο, κι έτσι συνέβαλαν, με τη σειρά τους, στις αλλαγές της ιστορικής οπτικής. Μπορεί κανείς ίσως να διακρίνει τέσσερις διαφορετικές φάσεις της ιστοριογραφίας των Annales, που αντιστοιχούν σε τέσσερις γενιές ιστορικών από την εποχή του πρώιμου έργου του Φεβρ και μετά, αλλά πρέπει να έχουμε κατά νουν πως οι ιστορικοί της κάθε γενιάς αλλάζουν την οπτική τους, ανάλογα με τις αλλαγές του πνευματικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο εργάζονταν. Έτσι λοιπόν το πρώιμο έργο του Φεβρ παρουσιάζει ομοιότητες με τις γαλλικές και γερμανικές απόπειρες να γραφεί μια ενιαία κοινωνική και οικονομική ιστορία μιας συγκεκριμένης γεωγραφικής, ιστορικής περιοχής, που δεν θα αγνοεί και τις πολιτικές όψεις. Η γεωγραφία έχει μια σημαντική θέση στην ιστοριογραφία των Annales, αλλά πρόκειται πάντοτε για μια «ανθρωπογεωγραφία» που έχει επίγνωση της αλληλεπίδρασης κουλτούρας και φυσικού χώρου. Η Αγροτική ιστορία της Γαλλίας (1931)¹⁴⁰, για παράδειγμα, στην οποία ο Μπλοχ επιχειρεί να αναπλάσει της μορφές χρήσης της γης το Μεσαίωνα και τις επιπτώσεις τους όπως παρατηρούνται μέσω της αεροφωτογράφισης, φέρνει στο κέντρο του ενδιαφέροντος τους υλικούς παράγοντες. Αξιοσημείωτο από πολλές απόψεις είναι και το μεγάλο βάρος που δίνεται σε πολλά έργα των Annales στα θρησκευτικά φαινόμενα, ειδωμένα και πάλι κατά βάση ανθρωπολογικά, στα πλαίσια μιας συλλογικής νοοτροπίας. Το ενδιαφέρον για τους θρησκευτικούς στοχαστές στην αυγή της σύγχρονης εποχής είναι ιδιαίτερα έντονο στην ενασχόληση του Φεβρ με την πίστη του Λούθηρου και την υποτιθέμενη έλλειψη πίστης του Ραμπελαιί. Η γαλλική παράδοση πολιτισμικής ανθρωπολογίας από τον Marcel Mauss και τον Lúvy-Bruhl ως τον Λεβί-Στρώς παίζει έναν όλο και σημαντικότερο ρόλο στη σκέψη του Φεβρ, παράλληλα με τις νέες γλωσσολογικές και σημειολογικές προσεγγίσεις. Το πρόβλημα της έλλειψης θρησκευτικής πίστης το δέκατο έκτο αιώνα δεν έχει να κάνει πρωτίστως, σύμφωνα με τον Φεβρ, με τις ιδέες του Ραμπελαιί ή άλλων συγκεκριμένων προσώπων, αλλά με τα «νοητικά

εργαλεία» με τα οποία αυτοί λειτουργούν, και από τα οποία το κυριότερο είναι η γλώσσα. Έτσι η μελέτη του Φεβρ παίρνει ανθρωπολογικές διαστάσεις. Η γλώσσα δεν είναι εδώ τόσο μια συνειδητή δημιουργία των ανθρώπων που τη μιλάνε, αλλά ένα σύστημα νοημάτων μέσα στο οποίο γεννιέται κάθε γενιά και το οποίο διαμορφώνει τον τρόπο που σκέπτεται.

Μ' αυτή την έννοια, η γλώσσα αποτελεί κι αυτή μέρος του υλικού κόσμου. Αλλά ο υλισμός των Φεβρ και Μπλοχ έχει απομακρυνθεί πολύ από εκείνον του Μαρξ. Η φιλοσοφία της ιστορίας του Μαρξ περιέχει ακόμα τις θεωρησιακές όψεις που χαρακτήριζαν το μεγαλύτερο μέρος της φιλοσοφίας της ιστορίας του δέκατου ένατου αιώνα. Όταν ο Μπλοχ ασχολείται με την τεχνολογία, είτε πρόκειται για το νερόμυλο είτε για το αλέτρι¹⁴¹, βλέπει τα εργαλεία με τα οποία εργάζονται οι άνθρωποι σε μια συγκεκριμένη κοινωνία ως τα κλειδιά για τους τρόπους που σκέφτονται και ζουν. Πολύ πιο σημαντική από την οικονομία για την ανάλυση μιας κοινωνίας ή μιας κουλτούρας είναι η σημειολογία, επειδή, όπως έδειξε ο Μπλοχ στους Θαυματοργούς βασιλιάδες (1924) και στη Φεουδαλική κοινωνία, και ο Φεβρ στο βιβλίο του για τον Ραμπελαιί, κάθε κουλτούρα αποτελεί ένα σύστημα νοημάτων που εκφράζεται μέσω της γλώσσας και των συμβόλων. Το έργο του ίδιου του Φεβρ απηχεί τις αλλαγές που επήλθαν στο πνευματικό κλίμα κατά τη διάρκεια της ζωής του. Το βιβλίο του για τον Ραμπελαιί, με τον έντονο σημειολογικό του προσανατολισμό, δεν θα μπορούσε να έχει γραφεί τρεις δεκαετίες νωρίτερα, το 1911 που κυκλοφόρησε το έργο του για την France-Compté, ένα βιβλίο που ανακλά τον πολύ πιο διάφανο κόσμο της κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας στο γύρισμα του αιώνα.

Σε σύγκριση με το έργο των Μπλοχ και Φεβρ, το έργο του Μπρωντέλ φαντάζει πολύ λιγότερο εκλεπτυσμένο. Η ιδέα πως ο εξωτερικός κόσμος, νοούμενος ως κλίμα, βιολογία και τεχνολογία, θέτει σαφή όρια σ' αυτά που μπορούν να κάνουν οι άνθρωποι είναι πολύ πιο διάχυτη στο δικό του έργο απ' όσο στου Μπλοχ και στου Φεβρ. Η βασική σημασία της longue durée είναι ότι εκείνες οι όψεις της ζωής που τον ενδιαφέρουν λίγες αλλαγές υφίστανται στη διάρκεια των αιώνων. Ο Μπρωντέλ βέβαια δεν αρνείται την επίδραση των γούστων, των ιδεών και των συμπεριφορών. Εξ ου και το ενδιαφέρον του για την κατοικία, το ρουχισμό και τη διατροφή, ως στοιχείων όχι μόνον της υλικής επιβίωσης

140. Marc Bloch, *French Rural History*, Μπέρκλεϊ 1966 [*Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, Παρίσι 1931.]

141. «The Advent and the Triumph of the Watermill», στο Marc Bloch, *Land and Work in medieval Europe: Selected Papers*, Μπέρκλεϊ 1967, σ. 136-168.

ΦΑΣΕΙΣ

A', ΦΕΒΡ

+ MARX

Εργαλείο
νοοτροπία

BRAUDEL

Ενδιαφέρον
1966
νοοτροπία

αλλά και της υλικής κουλτούρας έτσι όπως αυτή εκφράζεται στην αρχιτεκτονική, στην εσωτερική διακόσμηση, στη μόδα και στη μαγειρική. Ο Μπρωντέλ ανοίγει το δρόμο στην ποσοτική ιστορία των δεκαετιών του 1960 και του 1970, δίχως όμως ο ίδιος να γίνεται χρήστης αποκλειστικά ποσοτικών μεθόδων. Στην οικονομική ιστορία της Γαλλίας που έγραψε μαζί με τον ιστορικό της οικονομίας Ernest Labrousse¹⁴², ενδιαφέρεται για τους μεγάλους επαναλαμβανόμενους κύκλους που καθορίζουν την οικονομική δραστηριότητα δεκαετιών και αιώνων. Η οικονομία γίνεται έτσι μια σκληρή επιστήμη, που συγγενεύει πιο πολύ με την κλασική πολιτική οικονομία παρά με τη γερμανική σχολή, αλλά δίχως την πίστη της πρώτης σε μια σταθερή και ευκαταία ανάπτυξη.

Τη δεκαετία του 1960 η γενικευμένη στροφή στις κοινωνικές επιστήμες και στην ποσοτικοποίηση κυριαρχεί και στα *Annales*. Οι ιστορικοί των *Annales* θέλουν όλο και πιο πολύ να είναι επιστήμονες. Συχνά ονομάζουν τα ινστιτούτα τους «εργαστήρια» και μιλούν για την ιστορία ως επιστήμη, μια κοινωνική επιστήμη βέβαια, η οποία πρέπει όμως να δουλεύει με ποσοτικές μεθόδους αν θέλει να είναι επιστημονική¹⁴³. Ένα μεγάλο κομμάτι της γαλλικής ιστορίας της δεκαετίας του 1960 στηριζόταν πάνω στην ποσοτικοποίηση, όπως, για παράδειγμα, οι δημογραφικές μελέτες που αναφέραμε πιο πάνω, οι οποίες στη βάση μαζικών δημογραφικών δεδομένων επιχειρούσαν να δώσουν την «ολική ιστορία» (*histoire totale*) μιας περιοχής. Ξεκινώντας από στατιστικά δεδομένα που αποτελούσαν επεξεργασίες ληξιαρχικών καταγραφών της αναπαραγωγικής συμπεριφοράς, αυτές οι μελέτες προσέγγιζαν ευρύτερα ζητήματα των σεξουαλικών συμπεριφορών. Ίσως η πιο φιλόδοξη ποσοτική μελέτη της δεκαετίας του 1960 να είναι οι Χωρικοί του Languedoc, του Λε Ρουά Λαντυρί (1966). Πρόκειται για ένα βιβλίο που αποτελεί σε μεγάλο βαθμό μια «ιστορία χωρίς ανθρώπους»¹⁴⁴, μια στατιστική ανάλυση για την αλληλεπίδραση μεταξύ των μακρών κύκλων πληθυσμικής εξέλιξης και των τιμών των ειδών διατροφής, που βασίζεται σε μαλθουσιανές αντιλήψεις. Κυκλοφόρησε την ίδια χρονιά με την ιστορία του για

142. Ernest Labrousse, *Histoire économique et sociale de la France*, 4 τόμοι, Παρίσι 1970-80.

143. Βλ. Emmanuel Le Roy Ladurie, *The Territory of the Historian*, Σικάγο 1979 [*Territoire de l'historien*, Παρίσι 1973-1978]· επίσης François Furet, «Quantitative History», στο Felix Gilbert, *Historical Studies Today*, Νέα Υόρκη 1972· Pierre Chauvin, *Histoire quantitative, histoire sérielle*, Παρίσι 1978.

144. Ladurie, *The Territory of the Historian*, 285.

το κλίμα από το έτος 1000 και μετέπειτα¹⁴⁵, η οποία αναπλάθεται εν μέρει με βάση τα σκληρά υλικά τεκμήρια της δενδρομετρίας.

Παραδόξως όμως, οι Χωρικοί του Languedoc σηματοδοτούν την εγκατάλειψη της «ιστορίας χωρίς ανθρώπους» (η έκφραση ανήκει στον Λε Ρουά Λαντυρί), για μια νέα ιστορία των συνειδήσεων. Η ιστορία της συνειδήσης κατείχε πάντα σημαντική θέση στα κείμενα των *Annales*. Και η Φεουδαλική κοινωνία, από πολλές απόψεις, ήταν μια ιστορία της συνειδήσης, όπου το κοινωνικό σύστημα αναλυόταν με βάση τους τρόπους που εκφραζόταν στις νοοτροπίες και στις αντιλήψεις. Ο Philippe Ariès, στην *Ιστορία της παιδικής ηλικίας* (1960)¹⁴⁶ και στο *Ο άνθρωπος ενώπιον του θανάτου* (1981)¹⁴⁷, διερευνά την ιστορία των νοοτροπιών στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη, στηριζόμενος στη λογοτεχνία και στις εικαστικές τέχνες. Έτσι, οι ιστορικοί της τρίτης γενιάς των *Annales*, και κυρίως οι Robert Mandrou, Ζακ Λε Γκοφ και Ζωρζ Ντυμπύ, οι οποίοι μελέτησαν τις λαϊκές συμπεριφορές μέσα σε κοινωνικά και οικονομικά πλαίσια, καθιέρωσαν μια ιστορία των νοοτροπιών. Ο Mandrou ασχολήθηκε με τη μαγεία και με το πρώιμο καπιταλιστικό πνεύμα της οικογένειας των Fugger¹⁴⁸, ο Λε Γκοφ¹⁴⁹ και ο Ντυμπύ¹⁵⁰ με ευρείς τομείς της θρησκευτικής, εμπορικής και στρατιωτικής ζωής του Μεσαίωνα. Τέχνη και λογοτεχνία έγιναν επίσης σημαντικές πηγές για

145. Emmanuel Le Roy Ladurie, *Histoire du climat depuis l'an mille*, 2 τόμοι, Παρίσι 1967· στα αγγλικά: *Times of Feast, Times of Famine*, Νέα Υόρκη 1971.

146. Philippe Ariès, *Centuries of Childhood*, Νέα Υόρκη 1965 [*L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* - Αιώνες παιδικής ηλικίας, Αθήνα 1990].

147. Philippe Ariès, *The Hour of Our Death*, Λονδίνο 1981 [*L'homme devant la mort*, Παρίσι 1977· *Ο άνθρωπος ενώπιον του θανάτου. Η εποχή των κοιμωμένων I*, Αθήνα 1997].

148. Robert Mandrou, *Magistrats et sorciers en France du XVIIe siècle*, Παρίσι 1968· *Les Fuggers, propriétaire fonciers en Souabes 1500-1618: Étude de comportements socio-économique à la fin du XVIe siècle*, Παρίσι 1968.

149. Jacques Le Goff, *Time, Work, and Culture in the Middle Ages*, Σικάγο 1980 [*Pour un autre Moyen Âge: temps, travail et culture en Occident: 18 essais*, Παρίσι 1977].

150. Π.χ., Georges Duby, *The Knight, the Lady, and the Priest: The Making of Modern Marriage in Medieval France*, Σικάγο 1993 [*Le Chevalier, la Femme et le Prêtre*, Παρίσι 1981· *Ο ιππότης, η γυναίκα και ο ιερέας: ο γάμος στη φεουδαρχική Ευρώπη*, Ηράκλειο 1996]· *The Three Orders of Feudal Society Imagined*, Σικάγο 1982 [*Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme*, Παρίσι 1978]· για τη μάχη του Μπουβίν και το ρόλο της στη γαλλική ιστορική μνήμη, βλ. *The Legend of Bouvines*, Καμπριτζ 1990 [*Le dimanche de Bouvines: 27 juillet 1214*].

υψηλότερη

Ποσοτικοποίηση
+
Επιστημονική

ARIES

3^η ΓΕΝ.

την ανάπλαση νοοτροπιών του παρελθόντος, όπως ήταν και στον Μπλοχ. Η γοητεία των υπολογιστών μεταμόρφωσε τη μελέτη των νοοτροπιών. Πράγματι, η «ιστορία των νοοτροπιών» έτσι όπως την κάνουν οι Pierre Chaunu¹⁵¹ και Michel Vovelle¹⁵², ξεκινά από την πεποίθηση πως η ανάπλαση των νοοτροπιών είναι δυνατή μονάχα πάνω στη βάση της ανάλυσης μαζικών δεδομένων, π.χ. των διαθηκών οι οποίες μας πληροφορούν για τις αντιλήψεις για το θάνατο και τη θρησκεία. Σ' αυτή τη στροφή προς την ποσοτικοποίηση, οι ιστορικοί των *Annales* δεν άνοιξαν νέες κατευθύνσεις, είχαν όμως τη δική τους θέση μέσα σε μια ευρύτερη τάση της ιστορικής κοινωνικής επιστήμης. Η ποσοτικοποίηση δεν υπήρξε παιδί των *Annales*, αλλά βρήκε πρόσφορο έδαφος στις παραδόσεις των *Annales*, που τόνιζαν τις υλικές βάσεις της κουλτούρας. Οι ίδιες όμως παραδόσεις, στην ανθρωπολογική τους εκδοχή, οδηγούσαν και προς μια ιστορία των συνειδήσεων, ανοικτή στις διωματικές πλευρές της ζωής. Οι Χωρικοί του Languedoc είναι το αποκορύφωμα μιας ποσοτικής ιστορίας που χρησιμοποιεί θεωρητικά μοντέλα. Ταυτόχρονα όμως περιέχει και μια δραματική αφηγηματική ανάπλαση της (σφαγής) των Καθολικών από τους Προτεστάντες στο Καρναβάλι της Romans το 1580, η οποία εξηγείται εν μέρει βάσει δημογραφικών και οικονομικών εντάσεων ανάμεσα στην προτεσταντική τάξη των πόλεων και στους εξαθλιωμένους αγρότες και μεροκαματιάρηδες, εντάσεις όμως που εκφράστηκαν με συμβολικές πράξεις ακραίας βίας με σεξουαλικές αποχρώσεις, οι οποίες μπορούσαν να ερμηνευθούν μόνον ψυχαναλυτικά. Η δημογραφία και η οικονομία αντικαθίσταντο, ή τουλάχιστον συμπληρώνονταν, τώρα από τη σημειολογία και την ψυχολογία του βάθους. Η ανάγκη για μια ιστορία των διωμάτων συγκεκριμένων ανθρώπων, και η συνακόλουθη κριτική της κοινωνικής ιστορίας που περιοριζόταν στις δομές και στις διαδικασίες, εκφράστηκε μέσα από την ανακάλυψη της ιστορίας της καθημερινής ζωής. Εννιά μόνο χρόνια μετά τους Χωρικούς του Languedoc του Λε Ρουά Λαντυρί, έχουμε το *Montaillou* (1975) του ίδιου, ένα διβλίο που, στηριζόμενο στις καταθέσεις των χωρικών ενός χωριού της νότιας Γαλλίας που ανακρίθηκαν από την Ιερά Εξέταση ως ύποπτοι αίρεσης, επιχειρεί να μεταφέρει τις πιο μύχιες και προσωπικές σκέψεις των κοινών ανθρώπων.

151. Βλ. Pierre Chaunu κ.ά., *La Mort à Paris*, Παρίσι 1978· επίσης του ίδιου, *Histoire quantitative, histoire sérielle*.

152. Michel Vovelle, *Piété baroque et déchristianisation*, Παρίσι 1973· βλ. επίσης *Ideologies and Mentalities*, Κάμπριτζ 1990.

Η τρίτη γενιά των ιστορικών των *Annales* πλησιάζει σήμερα στη συνταξιοδότησή της ή έχει ήδη αποσυρθεί, αφού πήρε μέρος στο γενικό ενθουσιασμό για τη σκληρή ποσοτική κοινωνική επιστήμη, κι αφού ακολούθως στράφηκε, όπως στην περίπτωση του Λε Ρουά Λαντυρί, προς την κοινωνική ανθρωπολογία. Μια τέταρτη γενιά, στην οποία ανήκουν οι Jacques Revel, André Burguière, και Bernard Lepetit, αντιπροσωπεύει τη διάλυση ενός ιδιαίτερου *Annales* προσανατολισμού εντός μιας ιστοριογραφίας που περιέχει μια ποικιλία κατευθύνσεων. Ενδεικτική των αλλαγών στο χώρο των *Annales* είναι η αλλαγή του τίτλου του περιοδικού το 1994· η αντικατάσταση του παλιού υπότιτλου, *Économies, Sociétés, Civilisation*, από τον *Histoire, Sciences Sociales*. Ο προηγούμενος υπότιτλος τόνιζε την ευρύτητα των ενδιαφερόντων των *Annales*, ανακλούσε όμως και μια προκατάληψη εναντίον της πολιτικής ιστορίας. Αυτή η προκατάληψη σήμαινε και μια προτίμηση για τις απλούστερες, προνεωτερικές κοινωνίες στις οποίες οι εθνολογικές μέθοδοι ήταν πιο εφαρμόσιμες απ' όσο στις βιομηχανικές και μεταβιομηχανικές.

Και πράγματι, τα *Annales* συχνά κατηγορήθηκαν ότι ήταν ανίκανα να καταπιαστούν με τη σύγχρονη εποχή. Αναμφίβολα εστίαζαν το ενδιαφέρον τους στο Μεσαίωνα και στο Ancien Régime, όμως ποτέ δεν παραμέλησαν εντελώς και τη σύγχρονη περίοδο. Τη δεκαετία του 1930 αφιέρωσαν πολύ χώρο στα προβλήματα της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας στις μεγάλες πόλεις, τόσο στον ανεπτυγμένο κόσμο όσο και στον τότε ακόμα αποικιακό¹⁵³. Υπήρχαν άρθρα για το φασισμό, τον μπολσεβικισμό, το New Deal, αλλά, παραδόξως, όχι για το Ναζισμό. Η παράξενη ήττα του Μπλοχ αποτελούσε μια κριτική αντιμετώπιση της 1^{ης} Δημοκρατίας. Πολλές σημαντικότερες μελέτες για το γαλλικό δέκατο ένατο αιώνα κυκλοφόρησαν στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, μεταξύ άλλων της Adeline Daunard *La Bourgeoisie parisienne de 1815-1848*¹⁵⁴, του Jean Bouvier *Crédit Lyonnais de 1863 à 1882*¹⁵⁵, του Charles Morazé *Les Bourgeois conquérants*¹⁵⁶, και του Louis Chevalier *Classes laborieuses et classes dangereuses à Paris pendant la première*

153. Βλ. Lutz Raphael, «The Present as a Challenge to the Historian: The Contemporary World in the *Annales d'histoire économique et sociale*», *Storia della Storiografia* 21 (1992), σ. 25-44.

154. Adeline Daunard, *La Bourgeoisie parisienne de 1815-1848*, Παρίσι 1963.

155. Jean Bouvier, *Crédit Lyonnais de 1863 à 1882*, Παρίσι 1963.

156. Charles Morazé, *Les Bourgeois conquérants*, Παρίσι 1957· στα αγγλικά: *The Triumph of the Middle Classes*, Garden City 1968.

4th
GENIA

1994
ΑΛΛΑΙΑ
ΤΙΤΛΟΥ

ΕΠΙΚΡΙΣΗ

ΒΙΩΣΗΚΕΣ

1580

Οικονομία
+
ψυχανάλυση

2978

Ιστορία
Καθημερινής
Ζωής

Montaillou

moitié du XIXe siècle¹⁵⁷, η τελευταία εκτός του κύκλου των *Annales*. Η προτεραιότητα που αποδίδεται στις οικονομικές και κοινωνιολογικές κατηγορίες σ' αυτά τα έργα, αντικαταστάθηκε από τους έντονα ανθρωπολογικούς προσανατολισμούς του Maurice Aghulon¹⁵⁸ και της Mona Ozouf¹⁵⁹, οι οποίοι εξετάζουν τις δημοκρατικές παραδόσεις της Γαλλίας του δέκατου ένατου αιώνα μέσα από τα σύμβολά της. Ο Marc Ferro αποσιώθησε επί πολλές δεκαετίες στον εικοστό αιώνα με τις μελέτες του για τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁶⁰ και τη Ρωσία των Μπολσεβίκων¹⁶¹. Ο François Furet στράφηκε σε μια ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης που απορρίπτει τις μαρξιστικές ταξικές κατηγορίες και δίνει το βάρος στην πολιτική, στις ιδέες και στην κουλτούρα¹⁶².

Εκείνο που εξακολουθεί να διακρίνει και τα κείμενα των *Annales* για το σύγχρονο κόσμο είναι ότι εστιάζουν την προσοχή τους στην κουλτούρα και στα σύμβολα για να κάνουν κατανοητές τις σύγχρονες πολιτικές παραδόσεις, όπως γίνεται, για παράδειγμα, στους τόμους του συλλογικού έργου *Les Lieux de mémoire* (1984-1992)¹⁶³, που ασχολείται με τα σύμβολα, τα μνημεία και τους ιερούς χώρους της γαλλικής εθνικής συνειδήσης. Παρότι τα *Annales* παρέμειναν ένα κίνημα βαθιά ριζωμένο στις γαλλικές επιστημονικές παραδόσεις, ίσως κανένα άλλο ρεύμα του εικοστού αιώνα δεν άσκησε ανάλογη διεθνή επιρροή, ως ένα μοντέλο που ανοίγει νέους δρόμους στην ιστορική έρευνα της κουλτούρας και της κοινωνίας. Η επιρροή τους απλώθηκε ακόμα και στις σοσιαλιστικές χώρες, όπου οι ιστορικοί συνειδητοποίησαν βαθμιαία ότι τα *Annales* μπορούσαν να στρέψουν την προσοχή πολύ κοντύτερα στην υλική κουλτούρα και στην καθημερινή ζωή των κοινών ανθρώπων απ' ό,τι ο δογματικός μαρξισμός. Έτσι, το 1971 κυκλοφόρησε στη Σοβιετική Ένωση το συνθε-

157. Louis Chevalier, *Classes laborieuses et classes dangereuses à Paris pendant la première moitié du XIXe siècle*, Παρίσι 1958.

158. Maurice Agulhon, *La République au village*, Παρίσι 1970. Για τον πολιτικό συμβολισμό, βλ. επίσης του ίδιου Marianne au Combat, Παρίσι 1979· στα αγγλικά: *Marianne into Battle: Republican Imagery and symbolism in France 1789-1880*, Καμπριτζ 1981.

159. Mona Ozouf, *La Fête révolutionnaire, 1789-1799*, Παρίσι 1976· στα αγγλικά: *Festivals and the French Revolution*, Καμπριτζ, Μασσ. 1988.

160. Marc Ferro, *La Grande guerre*, Παρίσι 1969.

161. Marc Ferro, *La Révolution russe*, Παρίσι 1967.

162. Π.χ., François Furet, *Interpreting the French Revolution*, Καμπριτζ 1981.

163. Pierre Nora (επιμ.), *Les lieux de mémoire*, 3 τόμοι, Παρίσι 1984, 1986, 1992.

τικό έργο του Aaron Gurevich, *Categories of Medieval Culture*¹⁶⁴, το οποίο αποφεύγει τη γλώσσα και τα σχήματα του μαρξισμού για να στηριχθεί πάνω στην παράδοση του Μαρκ Μπλοχ. Κι ο Gurevich δεν ήταν ο μόνος· τη δεκαετία του 1980 άρχισε να σχηματίζεται στη Σοβιετική Ένωση ένας μικρός αλλά σημαντικός κύκλος *Annales* ιστορικών. Στην Πολωνία, όπου βασικά έργα των Μπλοχ, Φεβρ και Μπρωντέλ είχαν μεταφραστεί ήδη από τη δεκαετία του 1970, η επίδραση των *Annales* υπήρξε ακόμα μεγαλύτερη¹⁶⁵. Τα ίδια τα *Annales* δημοσίευσαν από την πλευρά τους άρθρα των σημαντικότερων Πολωνών ιστορικών της οικονομίας και της κουλτούρας. Αναμφίβολα στην επιρροή των ιστορικών των *Annales* συνέβαλε από τη μια το γεγονός ότι ήταν αφοσιωμένοι σ' αυτό που όριζαν ως επιστημονική προσέγγιση του ιστορικού παρελθόντος, και, από την άλλη, το ότι οι αντιλήψεις για την ιστορία και την κοινωνία με τις οποίες δούλευαν ήταν πολύ πιο πλατιές και ανοικτές από εκείνες άλλων εκδοχών κοινωνικής ιστορίας στη Δύση ή του επίσημου μαρξισμού στην Ανατολή.

Η συνθετότητα και ο πλουραλισμός των προσεγγίσεών τους προκάλεσε ωστόσο, και σοβαρές αντιφάσεις στην πρακτική τους. Έτσι, καθώς είδαμε, ειδικά στις τρεις πρώτες δεκαετίες μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, πολλοί ιστορικοί του κύκλου των *Annales* ενθουσιάστηκαν με τις κοινωνικο-επιστημονικές προσεγγίσεις, που υπόσχονταν θετική, αντικειμενική γνώση. Η έμφαση του Μπρωντέλ στις σταθερές δομές και στα υλικά θεμέλια της κουλτούρας δεν ήταν απαλλαγμένη επιστημονισμού. Αλλά, όπως επίσης είδαμε, υπήρχε και μια ισχυρή παράδοση, η οποία ξεκινώντας από τον Μπλοχ και τον Φεβρ φτάνει, μέσω των Λε Γκοφ και Ντυμπύ, μέχρι τις μέρες μας, και που στηριζόμενη πολύ περισσότερο σε πηγές όπως είναι η τέχνη, η λαϊκή κουλτούρα και τα έθιμα, ενθάρρυνε πιο εκλεπτυσμένους, ποιοτικούς τρόπους σκέψης. Τα έργα αυτών των ιστορικών βοήθησαν στη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ ιστορίας και λογοτεχνίας. Η έντονα ανθρωπολογική τους χροιά εμπόδιζε τα κύρια ρεύματα της ιστοριογραφίας των *Annales* να υποκύψουν στον επιστημονισμό που χαρακτήριζε ένα μεγάλο μέρος της κοινωνικο-επιστημονικής σκέψης. Τα *Annales* υπήρξαν σ' ολόκληρη τη διάρκεια της ιστορίας τους εντυπωσιακά αποστασιοποιημένα από την πίστη στην ανω-

164. Aaron Gurevich, *Categories of Medieval Culture*, Λονδίνο 1985.

165. Βλ. Georg G. Iggers, *New Directions in European Historiography*, Middletown, Conn. 1975, 1984, σ. 138-142 [Γκέοργκ Ίγκερς, *Νέες κατευθύνσεις στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*, Αθήνα 1991, σ. 204-210.]

τερότητα ενός δυτικού πολιτισμού οικοδομημένου πάνω σε επιστημονικές και τεχνολογικές δεξιότητες και από τις εκσυγχρονιστικές αντιλήψεις που τόσο κεντρικές υπήρξαν για ένα μεγάλο μέρος της κοινωνικοεπιστημονικής θεωρίας. Αντιθέτως, εστίασαν το ενδιαφέρον τους στον προνεωτερικό κόσμο. Αυτό ίσως να εξηγεί κάπως και το ξαφνικό διεθνές ενδιαφέρον για τα *Annales* μετά το 1970, σε μια περίοδο που άρχισαν να αμφισβητούνται οι βασικές παραδοχές της ιστορικής κοινωνικής επιστήμης.